

ADY ÉS A SZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM

DR. CS. VARGA ISTVÁN

(Közlésre érkezett: 1977. január 28.)

Az Ady-örökséghez való viszony vízvázlatát nemcsak a hazai, hanem a kisebbségi magyar irodalomban is. Ady felszabadító hatásáról egész életművében vall igazolója a magyar prózában: *Móricz Zsigmond*. Versét „törvényre” avatta *József Attila*, költői örökségének legfőbb letéteményese. Tanulmányok sorozatában tudatosította eszmei-költői jelentőségét *Németh László*... *A Helikon-kör* és különösen az *Erdélyi Fiatalok* kulturális és szociális mozgalma merített sokat forradalmi demokratizmusából. Nem véletlen, hogy a balszárny a munkásmozgalomhoz csatlakozott és a *Korunknak* is kiváló munkatársakat adott. A mozgalomból kiágazó, *Jancsó Elemér* vezette *Ady Társaság* már névadóként is őt írta zászlajára. Tudatosító és megtartó erő volt a *Szenteleky Kornél* vezetésével szerveződő jugoszláviai magyar irodalomban is. Az „Ember az embertelenségben” élményét megfogalmazó, az emberiséget világméreteken is az elsők között megélt Ady volt az egyik fő eszméltetője a szlovákiai *Sarló* mozgalomnak, a legnagyobb példaadó *Fábry Zoltán*, *Győry Dezső*, *Balogh Edgar* számára.

Korforduló és impériumváltozás

Az 1918-as impériumváltozással a magyarság sorsában soha nem tapasztalt változás történt: mintegy 3 milliónyi magyar jutott többségi helyzetből kisebbségi sorba. A magyar uralkodó osztályok képtelenek voltak az új helyzetet reálsan elemezni. Passzív rezisztenciába, túlhajtott negativizmusba menekültek, részben ennek eredményeképpen az új állam még a békeszerződésben vállalt kötelezettségeket is a magyar kisebbség megkérdésezése, meghallgatása nélkül értelmezte. A fiatalok arra ébredtek, hogy szervezetlen a magyar kisebbség szellemi, gazdasági élete. A magyar értelmiség nagy része elhagyta Szlovenszkót, repatriált. A huszoneves fiatalok vállalták az új élet feladatait, a megmaradás követelményeit.

Ady, *Móricz*, *Szabó Dezső* nevében szerveződik a csehszlovákiai magyar értelmiség ifjúsági mozgalmanak legjelentősebb csoportja: a *Sarló*. Példaképük közt találjuk *Bartókot*, *Kodályt*, akik a zenében képviselték a néptestvériség gondolatát, *Kassák Lajost*, az első jelentős magyar proletárlírikust, akinek életútja a Felvidékről indult. A közvetlen indítást *Szabó Dezső Új ideológia felé* című tanulmányából kapták a fiatalok. A *Prágai Szent György Kör* tagjai (a Kolozsvári testvérek szobrától származik a névadás!) *Szabó Dezső* paraszti-népi koncepciója révén bontották ki 1926/27-ben az első regősmozgalmat. *Szabó Dezső* a csehszlovákiai magyar ifjúsághoz intézett egyik levelében írja: menjetek szét a magyar falvakba, járjatok szét a magyar paraszt között.

A Magyar Tanácsköztársaság leverése után az emigrációba szorultak közül *Jászi Oszkár*, *Balázs Béla*, *Barta Lajos* is nagy híve volt a cserkészmozgalomból kiinduló, egyre több szociális, társadalmi jelleget hordozó Sarlónak. A példaképek csillagképében Ady volt a legnagyobb példaadó. 1928 májusában a Budapesten rendezett Ady-ünnepségen részt vettek a szlovákiai magyar fiatalok képviselői is. Beszédet mondott Győry Dezső. Az ifjúsági mozgalom főszervezője, Balogh Edgár pedig „*Ifjú szívekben élek*” címmel szerkesztett röpiratot. A Dunatáj népeinek nemzeti szalagjaival díszített koszorú, a közös sors jelképe a magyar uralkodó osztály ellenkezését hívta ki.

A csehszlovákiai egyetemi városokban, Prágában, Pozsonyban, Brnóban magyar szemináriumokat tartottak a fiatalok, hangsúlyozva az egyetemi ifjúság önévelésének fontosságát. A mozgalom kirajzó fiataljai látteleket készítettek a korabeli Szlovenszkóról. Szociográfiai jellegű írásokban (1930-tól) számolnak be az Ipoly mellékének, a Bodrogköznek, Gömörnek életéről. Felismerik, hogy a szakadék nem magyar és szlovák, hanem kizsákmányoló és kizsákmányolt között húzódik. Nevezetes eredményei ennek a szociográfiai vállalkozásnak *Balogh Edgár*, *Dömötör Teréz*, *Háber Zoltán*, *Morvay Gyula*, *Ilku Pál*, *Sellyei József*, *Száraz József* írásai. *Fábry Zoltán* *Az éhség legendája*¹ című művével adott gyakorlati útmutatást a valóságirodalom művelésére. A magyar szociográfia szlovenszkoí előzményeiként tartjuk számon ezeket a műveket, amelyek megelőzték a hazai falukutatók első könyvének, az *Elsüllyedt falu a Dunántúlon*nak megjelenését.

A diákmozgalomból a gombaszögi táborozáskor született *Sarló* fiataljai leszögezték: „A magyar produktív munkában testesül meg az igazi magyar fajiság, mely nem vérbiológia, nem névcikornya, hanem maga az egészséges és igaz értelmű magyar demokrácia.” A *Sarló* folyton erősödő, nagy sodrású szellemi-közéleti mozgalommá vált. Bölcsője, központja a pozsonyi Lőrincskapu 24-es szám alatti ház volt. A házat az idő ítélte lebontásra, neveltjeit a lélekcserélő idők szórták szét a szélrózsa minden irányába. A közös eszme- és élménykör, a közösségi erények életet meghatározónak bizonyultak. Egységük – amint a hazai népi írói mozgalomé sem – nem lehetett hosszú életű. A belső eszmei fejlődés eltérő üteme és a külső, súlyosbodó körülmények tagozódáshoz, majd szakadáshoz vezettek. A résnyi repedések mélyültek, az utak elváltak: a *Sarló* radikalizálódott. Legjobbjai a munkásmozgalomhoz csatlakoztak. Vezetőik Balogh Edgárral az élen váltak tüntetések, megmozdulások szervezőivé, résztvevőivé. Legtálálóbban *Forbáth Imre*, a csehszlovákiai magyar avantgarde költészet legjelesebbje jellemezte a Sarlót, ő nevezte: „csodálatosan összetákoltt gondolatvilágnak”.

Fábry Zoltán Ady-élménye

Szülőfalujának mánta-német, magyar, szlovák lakói internacionalista örökséget, vallási, nemzetiségi türelmet mondhatnak magukénak. Fegyvergyártó őseik, a kardok, török mesterei szívósan őrizték mánta-német nyelvüket és szabadságszeretetüket. Rákóczi szabadságharcában kurucok, Kossuth hívó szavára negyvennyolcasok, a cseh polgári köztársaság idején vörösök voltak.² A második világháború a férfiak java részét partizánként hurcolták el a németek. Ennek a falunak, Stóznak a szülőtte Fábry Zoltán, a szlovákiai magyar irodalom legnagyobbja.

1915-ben katonának jelentkezett, frontra került. Megismerte a rettenet, az emberölés iszonyatosságát. A háborúból súlyos betegen szerelt le. Az életét megmentő orvosok a Tátrába küldik tüdőbaját gyógyíttatni. Az egykori budapesti Eötvös kollégista, aki Babits Ady-előadásait hallgatta diákként, szüleit veszttve, világtalan nővérével maradt egyedül. Sorsszerűen találkozott egy később kilombosodó nagy élménnyel, Adyval. *A halottak*

életét magával vitte a tisztí szanatóriumba. A háború, a pusztulás tudatosítója lett Ady. Nemcsak léthelyzetre döböntő pillanatnyi élmény, hanem egész életét és életművét átható, fokozatosan kiteljesedő emberi és eszmei követelmény. Fábry nem úgy döbben rá Ady igazára, mint a Dunatájon a törökkel viaskodó Descartes a maga hivatására vagy Rousseau a Párizs és Vincennes közti úton egy vízió, egy kiváltságos pillanat tisztánlátásával arra, hogy ő filozófusnak született. Ő fokozatosan jut el legnagyobb példadójának emberi-eszmei teljességéhez.

Az államfordulat hatására kialakult életérzést így jellemzi: „1920-ban partra vetett, levegő után kapkodó halként, a talajtalan, hazát, történelmet vesztett magyar szólt belőlem”.³ Erről a mélypontról indult el az eszmei-világnézeti és írói fejlődés útján. Trianon napján még tisztí uniformisban, a sapkarózsa helyére gyászkokárdát tűzve sétált dacosan a stószí utcán, hogy a cseh csendőrök elvigyék, s majd egy emberséges bíró hazaküldje. Később maga mond ítéletet groteszk, gyermekded demonstrációjáról összevetve azt Ady hittevésével, aki néma, öngyöttrő és mégis méltósággá fegyvelmeztetett fájdalommal halálos betegen „gyúrte, tépte ujjáival betegágya paplanát és motyogta: Erdély . . . fáj nagyon.”⁴

1920-ban első írásai „nagyon szomorú, elárvult emberek”-ről szólnak. A kassai állomáson a sínek mellett várakozó székely foglyokról, akik haza indulnak Erdélybe . . . Kosztolányi mottójának hangulata, életszemlélete illik rájuk: „Mint aki a sínek közé esett . . . És általérzi tűnő életét . . . És lát, ahogy nem látott soha még.” A Páll Józsefek sorsáról ír 1921-ben, akik öngyilkosok lettek elkeseredésükben, nem bírták tovább Erdély szomorúságát.⁵ Majd egy vigaszként küldött üzenet kerül írása élére: *Mária, olvasd Arany Jánost*. Visszhangozza Szabó Dezső Kolozsvárra küldött üzenetét, hogy 1922-ben már Aranyt idézze mottóként: „Az ember tiszte, hogy legyen / békében és harcban ember.” A belga Albert Servaes példáját idézi, az „elátkozott Krisztus-festőt, aki a passió mélységeit megmutatva olyan gyönyörűt alkotott, hogy abból életerő árad: „Es ist so wunderschön, er gibt Glauben an jeden Mensch der zu Ihn Glaube sucht”⁶. („Oly gyönyörű az, hogy hitet ad mindenkinek, aki hinni akar benne”). Fábry, a mánta és magyar ősök utóda jelképben akar hitet és megtartó erőt találni. Ady lesz ez a jelkép, eszmei öröksége lesz a megtartó erő.

A *Kassai Napló*ban az Ady-könyvekről ír, amelyek Miskolcon maradtak, az Avass mögött egy gyalulatlan ládában: „Az én Ady-könyveim élet az életemből, az árvaság percének kincsei.”⁷ A könyvek elvesztek, de segítettek megőrizni emberhitét. 1925-ben, Ady halálának emlékünnepevel kapcsolatban írja, mintegy a későbbi nagy élmény magját sűrítve egy körmondatba: „És ha Szent-Ivány a magyar faj, a magyar nép képviselője, újra és újra ismétlődik és igazolódik Ady létezésének magyar igazsága: önmagát becsüli, értékeli és ékesíti a magyarság – ha végre lassan rátalál, meglátja és elfogadja az ajándékot, ha büszkén vállalja és létté harsogja minden magyar bűn és erény emberi jövőeredőjét, a kinyilatkoztatás keserű és mégis örök szépségű igazságát: Ady Endrét.”⁸ Az egykori katona, dalia letört Fábryban, és amilyen mértékben a katonamundér darabjai lekoptak, úgy „öltöttem magamra Adyt, hogy most már egy életen át vele, általa éljek, szóljak”. Szerelmi lírája, szimbolikája után a teljességet érezte meg: „a háború, az embertelenség tényére döbbenve, találkoznom kellett a kiérett Adyval: az imperialista háború egyik legnagyobb világirodalmi vétőjével, az emberség gyógymódjának legpotenciálisabb magyar tudatosítójával.” „Ez a találkozás lett életem, szellemfogantatásom, embervoltom döntő alapélménye.”⁹

Történelmi névadás volt az „Ember az embertelenségben”. A kinyilatkoztató, összegző megnevezésből „varázsszó” lett, amely Fábryt látóvá, hallóvá, a vox humana elkötelezettjévé tette. Erkölcsi érvényű mondanivalót talált Adyban, eszméltetőt, meg-

tartót akkor, amikor a másfél milliő kivándorolt után, az uralkodó osztályok németet kiszolgáló vaksága következtében kisebbségbe hullott minden harmadik magyar: „A dyban sorsdöntőn és sorsfordítón és immár elválaszthatatlanul találkozott a magyarság az emberrel, és ezzel e kapcsolat megtartó magatartásként emberséggé lényegült.”¹⁰

Nagy moralistaként kapcsolja össze a létkérdéseket az etikával. „Erkölcseileg vállalt kultúra nélkül nincs patriotizmus . . . Csak a patrióta Ady lehetett példázó internacionalista oly korban, amikor ennek még nem volt gyakorlati talaja. Adyban a legnemesebb patriotizmus invokálta a legnemesebb internacionalizmust: a szocialista emberséget.”¹¹ A legszebb igazoltságot a sárospataki emigránsban, Comeniusban találja, aki a magyar és minden anyanyelv védőügyvédje volt.

Fábry örök küzdelmet folytatott, hogy Adyhoz fűződő viszonyát, az Ady-örökség jelentőségét definiálja. Benne ünnepelte az etikum és az etnikum találkozását. A magyarországi progresszió nehéz éveiben a szlovákiai magyarság vállalta legszebben Ady eszméit, híres sorait szállóigeként ismételve:

Ékes magyarnak soha szebbet
Száz menny és pokol nem adhatott:
Ember az embertelenségben,
Magyar az űzött magyarságban,
Újból élő és makacs halott.

Egyetlen teljes magyar örökségként értékelte Adyt: „Indítónk volt ő, és megtartónk lett, folytonosságunk és mértékünk.”¹² Kiáltó strázsának, az őrszerepet is örökül hagyónak, a magyarság legpontosabb eredőjének és összegzőjének, a humánumban kiteljesedett magyarság példaképének¹³ látta Adyt, aki azt mondta: „Amit adtam örökség, s nem divat”. Ady, mint mag a hó alatt, úgy élt a levert forradalmak után és a „rendeltetés hitével” éledt újra emberségével, magyarságával, amint jövendőlte:

Hős emberségem, várakozz,
Szép álmokat aludj, lefénylet
Jós és jó magyarságom,
Hívni fog az élet
S a föltámadások örök Rendje.

A világháborús apokalipszisben, halálos betegen létkérdésekkel viaskodó Ady látta:

Véres, szörnyű lakodalomba
Részegen indult a Gondolat,
Az Ember büszke legénye,
Ki, íme, *senki* béna volt. . .

A „másért”, idegen érdekekért vérző magyar öntragédiájára ébred: „Prédák, szegények, jők voltunk . . . / Mi voltunk a földnek bolondja, / elhasznált szegény magyarok.” Örökérvényűen határozza meg sorstragédiánkat, értékeli léthelyzetünket: a forradalomban élő magyarságra Gyógyítónak hozták a háborút, a Rémet, a sírjukban is megátkozott gazok.

A levert forradalmak után a magyar burzsoázia a proletárdiktatúrát tette meg bűnbaknak. Fábry Ady szellemében, marxista igénnyel értékeli 1919-et: a szomszéd burzsoá államoknak, nyugati támogatóiknak „Így ezeket a döntő erőket a Magyar

Tanácsköztársaság ellen kellett felvonultatni”. „Szovjet-Magyarország elbukott, de segített megmenteni a Szovjetunió életét: a minden szovjetek alapját és védbástyáját, a szocializmus zálogát és győzelmét a föld egyhatodán. A magyar proletáriátus itt, ebben a konstellációban lett először világtörténelmi tényező.” Magára vonta a nyugati imperializmus keleti büntetőexpedícióját, ezzel tehermentesítve a Szovjetuniót. A vesztes háború, a levert forradalom után „Európa szivaccsal és vonalzóval köszönte meg Magyarország történelmi védbástya szerepét Trianonban.”¹⁴

Az Ady-örökség és a vox humana

Adytól tanulta: a magyar megváltás elválaszthatatlan a szociális forradalomtól. A Petőfi, Ady, József Attila nevével jelzett forradalmi örökség indítójának Csokonait tartja, akit kora legeurópaibb kultúremlőnek, a „civilizáció énekesé”-nek nevezett Ady: „Csokonai Vitéz Mihály unokájának érzem és tudom magam: veszettül európaiatlan magyarnak, aki kacagató fanatizmussal él-hal Európáért.”¹⁵ Csokonait ébreszti, aki írt „a huszadik vagy huszonegyedik századnak, annak a komak, amelyben a magyar vagy igazán magyar lesz, vagy igazán semmi sem.”.

Csokonai, híres Vitéz Mihály,
Mindnyájunknak atyánknál atyábbja. . .
Öleled e kis magyarságot,
Te örök, ó s új hunn poétaság,
Óh ébredj, valahányszor ébresztünk.

Önjellemző mindaz, amit Adyról írva kiemel Fábry. Ady „Észak beszél . . . ember beszél” hittételét is perdöntő tanúként bizonyítja: „Ibsen és Ady mint «északi ember»: európai plusz-tényező.” Ibsen, a grimstadi patikussegéd, szolidaritását a magyar szabadságharc mellett versben fejezte ki. Emberség és szabadságvágy összekapcsolódását, Ady „Északi emberének” eredetét látja Ibsenben. Március, május: a tavasz, a forradalmi megújulás ünnepei. Ady, a „kidalolatlan magyar nyarak” dalosa a „tűz ünnepét”, pünkösdöt is a forradalomhoz, a magyar sorshoz köti:

Nekünk kevés pünkösdöt hoztál
Kevés szentlelket, Uramisten. . .

Önnön-valónktól félve félni
S elvegyülni törpe gyávákkal,
Halva élni:
Ezt adtad, Te, nekünk.

Hajlongani emerre, amarra,
Bús sorsot mértél, Uramisten,
A magyarra.

A forradalmi ünnepet, a munkásság nemzetközi szolidaritásának a napját kisajátította, meggyalázta a hitleri barbárság. „Fegyveravatási tavaszünnep”, a háborúavatás örömmünnepe lett a náci Németországban.

Adyban ismerte fel: „A költő lehet egyszerre a magyarság és emberiség lelki ismerete. Egyszerre és együtt, mert lénye, indítéka és összegzője a humánium.” Adyt és Ady-élményét minden más hatásnál nagyobbak, életet eldöntőnek vallja: „Ady a legnagyobb magyar. Széchenyi, Kossuth és Petőfi korhatványon. Összegzően, eldöntően, maradandóan, mert Ady az emberség teljességének tudatos hordozója.” A körülmények, az idő változását is jelzi, hogy „Adynál az ember világhelyzete, Fábrynál politikai sorsa áll előtérben.”¹⁶ A politikai sors változásai, az eszmei hatások sokasága a 30-as évek legelején Fábryt is próbára teszik. Téves Ady-értelmezések váltják ki elégedetlenségét, amely Adyt sem kíméli szenvedélyes igazságkeresésében. „Fábry ezekben az években kevésnek találta Adyban azt, ami Magyarországon soknak bizonyult.”¹⁷ De Fábryban, ha ellentmondásosan érvényesült is, termékeny volt az Ady-örökség. Az ellentmondásos kor iszonyú szorításában bizalommal fordulhatott hozzá József Attila. Verseinek helyet adott *Az Útban*, amikor méltánytalan vádak érték és kiszorult a hazai folyóiratokból. Egyedül kelt *Hašek Švejk*-ének a védelmére, amikor egy cseh irodalmár „cseheskedéssel” vádolta a remekművet.

Ady németellenessége újult meg Fábryban, amikor a világra nyitott stózi házban „oltárőrzként” (Illyés Gyula kifejezése) *Fegyver s vitéz ellen* szólt, amikor tanúságtévőként *Palackpostában* üzent a jövőnek, amikor a náciizmusnak „ennek a zoológiai fajörületnek”, „öserdő morálnak”, a horogkereszt egész ösztönbeli és eszmebeli zűrzavarának leleplezését végezte el – Veres Péter kérésétől, útmutatásától is bátorítva – kitűnő német nyelvtudására és hatalmas ismeretanyagára, tapasztalatára támaszkodva.

Ő is az értelemhez, az időhöz fellebbezett. Petőfi és Ady „eldöntőnek”, „törvényt mondónak”, „beteljesítőnek”, Marx az „emberi haladás terének” nevezte az időt. Fábry azt hirdette, hogy az erkölcsöt beteljesítő időben nincs helye a fasiszmusnak. A világkultúra ismerője és letéteményese létszenvedéllyel perelte vissza az európai kultúrörökséget a fasiszta kisajátítóktól. Hirdette: „Lényeges intellektualizmus egyjelentésű a lényeges szocializmussal . . . A tudatos szocializmus: tudatos intellektualizmus, a fasiszmus első számú ellensége: az intellektualizmus.”

A tanító, moralista Fábry műfajt akart teremteni az antifasiszusból. „Ami kifelé antifasiszmus, az befelé igény. A kifelé publicista Fábry befelé esztéta.”¹⁸ Nevezhetjük irodalompublicistának, gondolati publicistának, a történelmi esszé művelőjének, az „oltárőrző” Fábry Zoltán mindig a vox humana, az emberi méltóság szószólója marad. Értette, élte a korparancsot, ezért írhatta joggal: a korparancs: „Változni és változtatni. Változtam és változtattam . . . tanú és tanulság én vagyok.”

A szlovákiai Ady-kultusz értékes része az Ady örökség utóéletének. Büszkén idézi Bölöni György 1934-ben megjelent Ady-életrajzának utolsó lapjáról azokat a sorokat, amelyek a „Hol keressék Adyt?” kérdésre válaszolnak: „Hol keressék Adyt? . . . Szlovenszko ifjúságában, ahol még a legtisztábban él, mint a nyugati magyar szellem, a magasságok felé törekvő emberi egyetemesség emléke, mint költői nagyság és írói forradalmiság. Magyarország új uralkodó osztályának soraiban semmi esetre sem. Itt parasztot senyvesztenek, proletárt akasztanak, pedig Adyt parasztkaszák egyenesítésére kellene felhasználniuk.”¹⁹

Az Adyt támadókkal szemben idézi az Ady–Goga viszony lezáró fejezetét, hangsúlyozva, hogy Goga elbukott a vizsgán, illúziók rabja lett. A nacionalizmusba zuhanó Gogával szemben Ady a legragikusabb időben is megőrizte emberségtudatát, internacionalizmusát: „Ezt az undok játékot (a háborút) se játékosként, se kibicként nem bírom. Én változó hangulattal nézem ezt a nagy földi komédiát. De nekem fáj a szerb komitácsi szíve is, melybe Skoda vagy Weiss Manfréd golyója beletalált. . . Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is

megsegíti a magam letagadhatatlan magyarsága. Terhelten és átkozottan e levethetetlen magyarságtól, azt üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki súlyos Shakespeare-i helyzetben s terhelt teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfölségesebb internacionalizmusban, nem lehetetlen jövő nemzet. Amelyik nemzet ma internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű. Igazán nem jó magyar poétának lenni, de higgye el nekem Domnul Goga, hogy lelkiismeret nem cserélnék vele.”²⁰

A kisebbségi helyzetben küldetéstudatot vállaló Fábry élete alkonyán arról beszél, hogy „zsenipotenciájának megfelelően – a magyarság nem élt Adyval. Háromszor tagadták meg: életében, halálában és utókorában.” Életében, amikor „gögben egyedül” „tábor” maradt, halála után, amikor az ellenforradalomban nem akkumulálta forradalmi erővé, amikor az ellenforradalom próbálta kisajátítani. Utókor: „sem a jelenben nem avatta és adaptálja háborúellenes ható tényezővé: a magyar béketudat világgözetévé.”²¹

A vox humana költője: Győry Dezső

Győry Dezső az Eötvös-kollégium képviselőjében diákként vett részt Ady temetésén. A Tanácsköztársaság leverése után Fábryhoz hasonlóan a kisebbségi sorshelyzet lett osztályrésze. Eszméltetője, öntudatra ébresztője neki is az „Ember az embertelenségben” Adyja. Átélt a forradalmak élményét, a háborúk rettenetét. Trianon után úgy érezte, hogy „paplan alól hült bokorba”, azaz kisebbségi sorba került. Nemcsak költői eszközei idézik a nagy példaadót, alkati hasonlóságuk, osztályhelyzetük néhány vonása is rokon. Saját osztályukat megtagadva vívódnak a magyar sorskérdésekkel, mindkettőjüket szorongatja a Duna kilesett titka, az „egysors-árva” népek jövője. Ady internacionalizmusát, magyarságtudatát vállalja, azt az örökséget, amelyet a kisebbségi írók új igénnyel ébresztenek. Értékkörzésük új értékteremtésnek lesz forrása.

Jelszó és lobogó Ady. Az ő jegyében indul Győry Dezső pályája. Örökölte a küldetéstudatot, a vátesz-magatartást, legáradóbb költői forrásként a magyarságélményt. Erre a közös vonásra mutat rá Móricz Zsigmond, amikor a kincstalálók örömeivel szól a Nyugatban Győry Dezső *Újarcú magyarok* című verskötetéről: „Elsősorban és teljesen politikai költő”. „Csak Ady élte ennyire magyar voltát, ilyen kínlódba, ilyen verejtékesen, ilyen imádsággal, ennyire minden pillanatában, ennyire sorsküldötte.”²² – írja Móricz a költői nagyságrend különbözőségének tudatában.

Az elrendeltetés hitével ajánlja *Praedestinatio* című versét a losonczi *Madách Körnek*, az embert nevelő, emberséget növelő közösségnek: „Vagyok, leszek: hit, harc vagy erény, vad vétek, / isteni jelentés, emberi botlások / akárcsak a többi bolond messiások”. Küldetéstudattal vallja: „Százados adósság fizetődik bennem”, „az indult ős-nedv bennem ért virágba”. Romantikus messianizmussal a *Kisebbségi Génius*szban fogalmazott életprogramot nemzedéke számára. Kisebbségi sorsából kovácsol erényt, körvonalaz romantikusan homályos frazeológiával egy új, humánus magatartást, amelyet szózatként intéz az ifjúsághoz: „*Szeressétek az elnyomottakat, tegyetek úgy, ahogy akarjátok, hogy veletek tegyenek. Legyetek ti minden lelki és testi kifosztás legerősebb ellenségei*. Ti legyetek a legszélesebb emberi szolidaritás, a leggazdagabb lélek, legszebb humanitás, legélhetőbb szabadság, legfőbb jog, legbátrabb becsület.” Expresszív lírai önvallomásban hirdeti önmaga és a kisebbségi magyarság elhivatottságát. Életcél magába sűrítő zárószorai jelmondatként visszhangoztak a szlovenszkoói magyar fiatalokban: „*Teljes férfi, értékes magyar, emberi ember akarok lenni.*”²³ A *Sarló* programadója lett az *Újarcú magyarok* költője. Konkrét és cselekvő humanizmusra, a kisebbségi magyar

progresszió védelmére hívott fel minden gondolkodó fiatalt a fasizmus, antiszemitizmus ellenében.

A szétszóródás előtt című Ady-vers víziójával perel. A „vele hívőknek” egy „Láthatatlan gárdá”-ról beszél, a népi megújulás lehetőségeit fürkészi. Új víziót lát Szlovenszón, a csak vátesz-szemmel látható, de előőrseiben már néven nevezhető „Láthatatlan gárda” tagjait, élükön Balogh Edgárral, a marxista közíróval. A prágai újságíró Győryt Balogh Edgár ismertette meg a gyülekező gárda tagjaival. A Pozsony fölötti *Zergehegyen* történt a találkozó, 1927 nyarán.²⁴ Csillagtalán estén táborúzz mellett olvasta fel nevezetes versét:

Csodálatos fényű csillagok, botorkáló fiatal szikrák,
más fényű, más lángú, más színű tüzek,
csillogjatok, égjete, szálljatok erre,
szálljatok arra, szálljatok szerte,
vár az ég, komor ég, fekete magyar ég.
.....
... s új arcotok nagy missziós tűzével...
kezdjétek roppant rendeltetéteket!

(Újarcú magyarok)

A szülőtájnak és népének elkötelezett költő írhatta csak: „minden sírásom a tiétek / egysorsú, kicsi, árva népek.” Győry minden népet féltett attól, amitől féltette a magyart. Kis népeket összefűző ezüstszalagnak látta a Dunát is. Kötelező érvényű, kijelentésszerű igazsággal állapítja meg: „a sors értelme: nép lenni a népek / s ember lenni az emberek között.” Balogh Edgár, aki nagyon fiatalon jutott el Ady Duna-völgyi programjához, az 1929-es pozsonyi Győry-est megnyitó beszédében állapította meg: „Győry Dezső azt jelentette a Sarlónak, amit Ady a Galilei-körnek: a forrongás poézisét.”²⁵

„Ady és Szlovákia”

Ady költői fellépése jelképesen Dévénynél kezdődik. A magyar líra páratlan hatású intonációja, egy új életérzés, új magyarságtudat, új költészet nyitánya a *Góg és Magóg*, a „mégis morál” verse, amelyben hadat üzen Pusztaszernek. Ady magyarok és nem-magyarok összefogását sürgette, a „magyar, oláh, szláv bánat” egy-gyökerűségét az osztályki-zsákmányoltságban látta. Jakobinus dalára a Dévényhez legközelebb álló Hviesdoslav válaszolt a nem-magyarok közül:

Igen, te heroldja a Derűsebb időnek:
vágyunkból váljék közös akarat,
vágyunkból, mely az elárvultak vágya:
hogy szíveink – bár egy Keservet nyögnek –
ha Isten és a bátrak sorsa úgy kívánja,
holnap már együtt vigadozzanak.

(Petneházy Ferenc fordítása)

Ady és Hviesdoslav kézfogása a magyar és szlovák sorsközösség, szellemi hídverés jelképe lett. Hviesdoslav, aki Miskolcon, Késmárkon magyar iskolákba járt, és első irodalmi kísérleteit is magyarul írta, a szlovák irodalom egyik legnagyobbja „hajnallos korszak hőseként” köszöntötte Adyt, aki a századkezdeti szlovák lírának egyik színezője, ihletője

lett. Hatását Hviadoslav lírája is mutatja: Ady háborús versei hatottak a *Véres szonettek*re.

Nemcsak a magyar, de a közös sorsbölcsőben eszmélkedő szlovák költők közül is többen Ady-jegyében kezdik pályájukat. Emil Boleslav Lukač doktori disszertációt írt Ady költészetéről. Verseinek és a magyar költészetnek is avatott tolmácsolója. Életművének közös magyar-szlovák része, fél évszázad magyar irodalmi élményeinek összegzése az a fordításgyűjtemény, amelyet Ady nyomán *A Duna vallomása*²⁶ (*Spoved' Dunaja*) címen adott ki 1976-ban.

Hviadoslav, Emil Boleslav Lukač után szinte egy egész szlovák költőnemzedék a költő-művész Ady felé fordult: Vladimír Roy, Borin-Načiu, Žarnov, Ján Rob Poničan, Novomeský. Kitűnő fordítója Adynak Štefan Krčméry és Ján Smrek.

Ady neve nemcsak a kezdővers jogán kapcsolódik Szlovákiához, a század nagy koronatanúja járt a Felvidéken is. Nyaralt és gyógykezelte magát a Tátrában, az újfűredi Szontágh-szanatóriumban. Egyszer odamenet, két vonat közt Kassán az akkori Andrássy-kávéházban – délelőtt! – megivott egy üveg pezsgőt. Tátrai nyomait kutatva bukkanunk egy beszédes, emberien jelképes nyomra. 1919-ben a fürdőtulajdonos Szent-Iványi József vendégeként Csorbatón is megfordult.²⁷ Egyik este együtt vacsorázott a fürdő előkelő vendégserege. Egyszerre csak az ablakhoz rohant mindenki, hogy egy „rettenetesen” szép látványban gyönyörködhesen: messze lent a lipitói síkon egy falu égett. A tulajdonos elkiáltotta magát: „Menjünk tüzet oltani!” A szmokingos úrinép közül csak két ember jelentkezett: egy angol újságíró és Ady Endre. Másnap a tűzkárosultak megsegítésére rendeztek „művészestét”, amelyen Ady elszavalta az ez alkalomra írt *Piros köd-tályogok* című versét. Valóságos és jelképes a csorbatói epizód: Ady nagybetegen is kész a szlovák nincstelének segítségére kelni.

Súlyosan tévedett Gábor Andor, amikor a szlovákiai magyarság Ady-kultuszáról ezt írta: „Ebből az Ady-szerelemből ma csak torzszülött gyermek származhat, mert Ady ma az utóállamok magyarságának száján csakis az irredenta egy modernebb eszközévé aljasítható.”²⁸ Ady ezzel szemben Szlovákiában diákok, cserkészek, ifjúmunkások dala, demokratikus jelszava lett. Indítója és eszmei éltetője a *Sarlónak*, egy forradalmasító és humanizáló folyamatnak. Adyt tartották pajzsul a kettős – német és szlovák – fasizmus ellenében a pozsonyi diákok is 1944 januárjában. Nem a demokrácia hívei, hanem a fasiszták félték Adyt, háború- és németellenes szellemi örökségét. Erről tanúskodik a Hlinkagárda főparancsnokának, a Tiso-kormány belügyminiszterének, *Šaňo Mach*nak az írása is: „Ami minket szlovákokat illet, tudatában kell lennünk, hogy mindenekelőtt a világirodalomban kell tájékozódnunk, ahol jelentős hiányaink vannak és nem a másodrendű irodalomban, a beteg, destruktív jelenségek körében, amelyek semmi pozitívumot nem tudnak nekünk nyújtani. Itt Ady Endrére gondolunk például... Ez a szlovákok számára teljesen idegen szellem, a mi egészséges nemzeti lelkünkötől távol álló, sőt elleneszenves költő, néhány sznob érdeme folytán bekerült fordításirodalmunkba.”²⁹

Adyt a szlovákiai magyar és szlovák írók legjobbjai vallották eszmei ideálnak. Dévénynél tört be, ahol a dévényi sziklán az 1919-ben ledöntött Árpád szobor állt, nyugatra nézve fogadott mindenkit, aki a Dunán a Kárpátok felé közeledett. Az ezeréves magyar végvár, a dévényi vár morva-szláv erődítmény helyére épült, ószláv kápolna, magyar lovas sírja fölé. A szűzet jelentő *Dévény* szóban a szlávok nyelvük emléket, történelmük ízeit ízelelik, a magyarok az Ady-versek dallamát.³⁰ Szimbolikus emlékhely, népek, kultúrák találkozásának színhelye: a Duna balpartján az Alpok nyúlványai, a jobbparton a Kárpátok vonulata kezdődik: itt tört be új idők új dalaival, jakobinus eszméket hozva az Ifjú szívekben élő Ady Endre váteszként jövendőve sorsát:

Örök virágzás sorsa már az enyém
.....

Szent, mint szent sír s mint koporsó, kemény,
De virágzás, de Élet és örök.

Az Ady-örökséghez való viszony népek, nemzedékek lelki vizsgája volt és marad.

JEGYZETEK

- [1] Vö.: *Az Éhség legendája* címen gyűjtemény jelent meg Turczel Lajos válogatásában és értékes bevezető tanulmányával, a pozsonyi Madách Kiadónál 1975-ben.
- [2] Vö.: Fábry Zoltán kortársai szemével. (Bratislava, 1974.) című tanulmánygyűjteményben B. Nagy László: Stósz mérték című esszéjét, 466–505.
- [3] Vö. Fábry Zoltán: Vigyázó szemmel. Bratislava, 1971. 5–55.
- [4] Uo. 168.
- [5] Uo. 18–19.
- [6] Uo. 35–40.
- [7] Uo. 69.
- [8] Uo. 89–91. (Vö. még a *Stósz délelőttök*, 80. Szent-Ivány későbbi pályafutása szinte cáfolja az Adyval való találkozást. Lásd még: *Kúria, kvaterka, kultúra* c. könyv Szentiványi Kúria című tanulmányát és *Emberek az embertelenségben*, 237–238.)
- [9] Uo. 317–318.
- [10] Uo. 331.
- [11] Uo. 332.
- [12] Uo. 314.
- [13] Vö. Uo. 310–314.
- [14] Uo. 168.
- [15] F. Z.: *Stósz délelőttök*. Bratislava, 1968. 40.
- [16] Fábry Zoltán kortársai szemével. Bratislava, 1974. Bori Imre: *Az Út* keletkezése és helye a csehszlovákiai sajtóban. 351.
- [17] Görömbei András: Ady és Fábry. *Studia Litteraria*. Debrecen. 1975. 190.
- [18] Fábry Zoltán kortársai szemével. Tózsér Árpád: Az igénytelenség: halál. A Harmadvirágzás ürügyén c. tanulmány, 221.
- [19] F. Z.: *Stósz délelőttök*. 74.
- [20] Uo. 77. és vö.: Feodoszj Vidrasku: Petru Groza című regényének eszmei vonatkozásaival, amelyek Ady igazát mutatják fél évszázad után is. (Megjelent: *Molodaja gvargyija* 1976., két részben közölte a *Novij mir*. 1976. 10–11. szám.)
- [21] F. Z.: *Vigyázó szemmel*. 309.
- [22] Idézi Szeberényi Zoltán: *A vox humana poétája*. Bratislava, 1975. 83–84.
- [23] Uo. 77–78.
- [24] Vö.: Győry Dezső: *Férfiének*. Bp., 1975. Czine Mihály bevezetője, 19.
- [25] Balogh Edgár: *Duna-völgyi párbeszéd*. Budapest, 1976. 604.
- [26] E. B. Lukač: *Spoved' Dunaja*. Bratislava, 1976.
- [27] F. Z.: *Stósz délelőttök*, 77–81.
- [28] Uo. 80. L. Csukás István: *Ady Endre a szlovákiai irodalomban*. Bp. 1961.
- [29] Uo. 82.
- [30] Balogh Edgár: *Duna-völgyi párbeszéd*, 380–382.